

Задужбине Немањића – вечности

Задужбине Немањића – вечнос̄и

Окупљање српских кнежевина и земаља у једну државну народну заједницу актуелно је од IX века, па до данашњих дана.

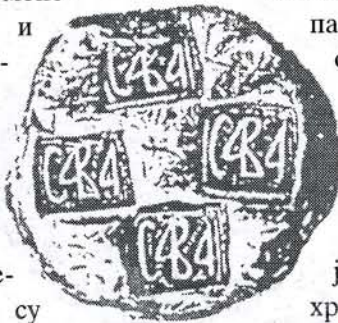
Праве основе за стварање прве српске државе изградили су родоначелници прве српске државе, династије и духовности велики жупан Стефан Немања и његов син Растко, касније монах, архимандрит, архиепископ Сава.

Велики жупан Рашке Стефан Немања изграђујући рашку кнежевину, уздижући њену економску моћ и територијално проширење на исток и на српске земље под Византијом и на запад на области Зете и Поморја, био је како каже његов син и наследник Стефан Првовенчани: "скупљач изгубљених делова отечества." То су простори који ће историјски трајно остати окосница окупљања српског народа и стварања његове народне традиције, духовних вредности, моралних начела живљења и опстанка.

Од првих додир са Византијом на Дунаву, у раним фазама словенизације простора Балкана, Срби су постепено прихватили позитивне тековине и достигнућа византијске цивилизације, прво у материјалној сфери, развој привреде, а касније и у духовној надградњи. Српска племенска аристократија кнежеви и жупани добро су уочили да кохезиони *spiritus movens* византијског царства на истоку и латинских на западу, чини хришћанство, које је идеолошки окупљало народе у овим међусобно супротстављеним моћним царевинама, које су

тако рећи у перманентним сукобима, до уништења, а истовремено и исток и запад воде безбројне чувене крсташке ратове неколико векова за ослобођење Христовог гроба и Јерусалима, од исламских освајача, који се углавном завршавају катастрофално по ратнике и са великим разарањима и пљачком хришћанских земаља истока куда су водили крсташки походи, што се догађало и српским земљама.

О положају Срба у току и након пријема хришћанства Димитрије Богдановић констатује: "Покрштен у IX веку за време Василија I Македонца, између 867. и 874. године, српски народ није био обухваћен јединственом црквеном организацијом. Једним делом у латинској јурисдикцији сплитске и барске, повремено и дубровачке архиепископије, другим делом је био подвргнут епископијама охридске цркве најпре словенске, а потом грчке у Нишу, Расу, Призрену и Липљану, а неко време у грчкој митрополији у Драчу. Граница између источне и западне цивилизације, пролазила је све до XII века преко српских земаља. У таквим условима није могло бити говора о потпуној христијанизацији народа, а поготово о његовом политичком осамостаљивању. Стара паганска веровања и култови одржавали су се и даље, њихова замена хришћанским култом текла је сувише споро. Црква се, западна и источна, задовољавала површним продором у живот народа, коегзистенцијом са остацима старог, пре-хришћанског."

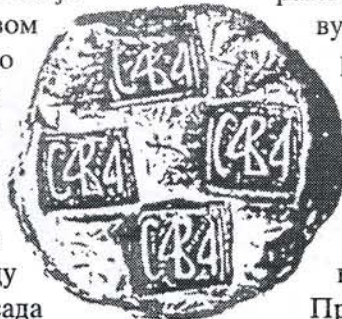
Свестан свих великих светских историјских токова и кретања у којима се налазио српски народ Стефан Немања је интензивно радио на стварању услова за темељну организацију самосталне државе, како у државно правном, тако и пре свега у духовном погледу. Срби су у IX веку примили хришћанство, његову православну варијанту од византијских проповедника, пре свега због непосредних веза са Византијом и због чињенице да су проповедници ширили хришћанство на словенском језику. Но у зетском приморју и градовима присутан је римокатолички утицај и не само то већ и службена јурисдикција римокатоличких бискупија из Бара, Сплита или Дубровника, што је стално отежавало уједињавање српских земаља.

Чињеница да су се српске земље од самог раскола хришћанске цркве 1054. године нашле под утицајем обе хришћанске цркве, већим делом под утицајем грчко – православне са истока и мањим делом католичке у западним деловима стварала је раздор у српском народу и његовим земљама. Међутим, ова чињеница се нагативно одражавала на српско државно и национално обједињење и на целокупан развој и трајање српске државе и народа јер је католичка црква у свакој прилици настојала да свој утицај прошири и не само елиминисе православље већ да га потпуно уништи, па је српски народ морао за одбрану своје духовности и државности вековима да подноси велике жртве. Додир православља и католицизма у српским земљама често је стварао извесну обазривост према Србима и на истоку, то најбоље илуструје констатација архиепископа Саве "ми смо истоку запад, а западу исток". Раскршће и сусрет католицизма и православља у српским земљама доживео је и Стефан Немања на свом хришћанском путу, јер прво крштење у родној Рибници код Подгорице, по католичком обреду, обављено је у онда католичкој цркви св. Ђорђа, да би по доласку у Рашку био крштен по православном обреду у цркви св. Петра у Расу – сада

код Новог Пазара, као одрастао човек. Ослањајући се у духовном погледу на Византију, учвршћујући православље, Стефан Немања је тежио стварању слободне и независне Србије и самосталне српске државе. Остварење ових великих циљева пошло је за руком његовим синовима Стефану Првовенчаном, добијањем краљевске круне 1217. године од римског папе и Сави добијањем аутокефалне српске цркве 1219. године од никејског патријарха.

Велике идеје Стефана Немање о стварању самосталне, слободне и независне српске државе и самосталне и самосвојне цркве, независне ни од истока ни запада, а у крилу васељенске православне цркве сложено, упорно и вешто су остваривали његови синови Сава и Стефан, корак по корак, за непуних петнаестак година од смрти свог родитеља. Из редоследа потеза и њихове поступности и систематичности без сумње може се закључити да је стратегија остваривања ових идеја био монах, архимандрит и архиепископ Сава Немањић, који је раду на остваривању тих идеја посветио цео свој живот од идеализованог "бежања" на Свету гору па све до његове смрти у Трнову 27. 1. 1236. године, иако је било извесних размимоилажења око примања круне од римског папе. Остваривање тако великог и значајног националног програма могла су извршити два млађа сина Немањина, захваљујући њиховој државничкој и духовној обдарености и припремљености за тако велики рад, а не треба занемарити њихову међусобну сложеност, што није увек био случај међу ранијим и каснијим династима Немањића, а ни међу другим владоцима Србије, напротив, пословична је несложеност до данашњих дана, већине оних који су претендовали да управљају Србијом, по било ком основу, на што су увек рачунали и рачунају непријатељи српске државе и народа.

Борба за утицај источне и западне цркве одвијала се преко носилаца државне власти, па су чак и световни наследници Стефана Немање, Стефан Првовенчани као наследник и

брат му Вукан, као краљ Зете, одмах по очевој смрти отпочели међусобну борбу за превласт, подржавани први источном, а други западном црквом.

Да би створио услове за потпунији утицај православне цркве у својој држави и народу Стефан Немања је почео обнављати старе и подизати нове цркве, нарочито потпомагати развој монаштва, јер без цркава и манастира није се могао постићи духовни развитак народа, пре свега ширење писмености.

Приступањем обнови старих и изградњи нових цркава и манастира моћни жупан Немања утемељио је ктиторско-задужбинарску традицију свих Немањића, који су подигли многобројне цркве и манастире у српским земљама у укупној православној васељени од Свете горе, Солуна и Цариграда до Јерусалима.

Задужбинарство је у време Немањића прерасло у прави покрет. Са несобичним жаром подизали су задужбине жупани, кнежеви, краљеви, цареви, принчеви и принцезе, монаси и архиепископи из династије Немањића. Задужбинарство доба Немањића присутно је кроз целу историју српског народа и у свим његовим деловима и крајевима, тако да је постало главни извор обнове и изградње духовних центара, једна од битних духовних карактеристика народа.

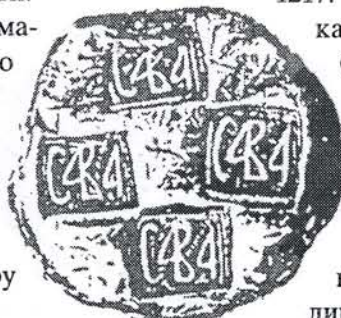
Стефан Немања је изградио у Топлици монументалне манастире Св. Николу и Богородичну цркву код Куршумлије, а нешто касније око 1196. године предивну и славну Богородичну цркву Студеницу, као своју гробну цркву, затим доминантне Бурђево Ступове у Расу код Новог Пазара. Истовремено је обнављао старе цркве и манастире, тако да је широко утемељио цркву, а пре свега монаштво у Рашкој, као значајан ослонац световне власти.

О духовном развоју Немањине државе велику бригу водио је његов најмлађи син Растко, који се од ране младости посветио духовном раду, са 17 година одлази у Свету гору где се замонашио и добио библијско име Сава у руском манастиру Светог Пантелејмона–Русику.

Убрзо по замонашењу Сава је обилазио светогорске манастире и испоснице, упознавао монашки и испоснички живот, па је из св. Пантелејмона одмамљен од грчких калуђера прешао у манастир Ватопед. Прихвативши Савино монашење Немања му је послао обилате поклоне да дарује светогорске манастире, па је темељно обновио царски манастир Ватопед и постао његов други ктитор, изградио у њему цркве Богородице, св. Јована Златоустог и Преображења Спасова. Убрзо је Немања предао власт великог жупана средњем сину Стефану, а он се замонашио 1196. године у цркви св. Петра у којој је и крештен, па отишао у Студеницу, као монах Симеон, а жена му Ана, постала монахиња Анастасија и отишла у Богородичин манастир код Куршумлије.

Од преузимања државног кормила Србије Стефан се труди да учврсти и прошири државу и да је подигне на већи државно-правни степен и себи прибави краљевска достојанства. То је покушавао преко свог таста византијског цара Алексија Анђела, али без успеха. Вероватно због тога, али и због слабљења Византије и наслуђивања њене скоре пропасти и цепања, Стефан се разводи са Јевдокијом Анђел.

У Србији је у време Немањића релативно владала толеранција хришћанских цркава, захваљујући томе нису били шоштравани односи православне и католичке цркве. Ову околност искористио је велики жупан Стефан и женидбом са венецијанком Аном Дандоло око 1207/8. године, унуком млетачког дужда, приближио се утицајној млетачкој кнежевини. Ова брачна веза вероватно је допринела да од папе Хонорија III добије краљевску круну 1217. године, од када се и титулише као Стефан Првовенчани, а Србија постаје краљевина. То је био велики дипломатски успех, јер Србија се сврстава у ред европских краљевина. Крунисање је извршено у Жичи, задужбини Стефана Немањића, која је намењена за седиште будуће самосталне српске

архиепископије, а круну је на главу брата Стефана вероватно поставио архимандрит Сава уз папског изасланика, иако Сава није волео Стефаново приближавање и пријатељство са Римом. Крунисање је примљено са незадовољством и код суседа, а нарочито Угара, иако не из верских већ из државних интереса, који су најавили рат Србији, кога је отклонио Сава, у преговорима са угарским краљем Андријом II. О овим временима и браћи Немањић Милош Црњански записа "Стефан је био далековид и високо образован за своје доба, као и Сава, али се чини да је у политичком раду био тиши, обазривији и стрпљивији. Он је осећао велику добит за своју државу коју му доноси раскошна галија из Венеције и изасланик папе. Док је Сава био загладан само у душу своју и планине балканске у којима се дизаху манастири и испосничке ћелије. Стефан је својим брижним погледом, обухватио границе државе и суседе. Међу њима, крунисањем, он је високо порастао и далеко проширио престиже Србије".

Крунисање Стефана Првовенчаног имало је велики значај и за унутрашње односе у Србији, јер је Стефан као централни владалац свих српских земаља добио краљевска достојанства, која су од раније имали управљачи Дукље, па и његов старији брат Вукан као управљач Дукље.

Симеон је на молбу сина монаха Саве 2. новембра 1197. године стигао на Свету гору у Ватопед. Монаси Симеон и Сава – отац и син наставили су на Светој гори велики ктиторски рад у манастирима Ивируну, Великој Лаври и цркве у Кареји.

Свакако највећи и најзначајнији ктиторски рад на Светој гори Симеон и Сава предузели су одлуком да изграде самостални српски манастир, што им је омогућио већ поменути византијски цар Алексије III Анђео својом хрисовуљом од 1198. године, да обнове зарушени и опустели манастир Хиландар, као потпуно слободан манастир, који није ником потчињен "ни светогорском проти, ни игуману манастира Ватопеда, него ће бити са-

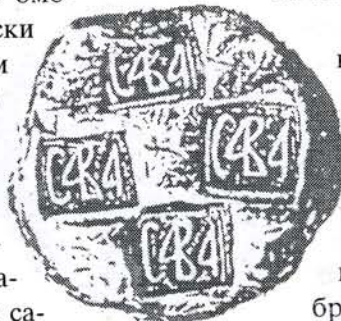
мосталан, својевластан и самоуправан" заповеда златна царска хрисовуља. Овим чином Немањићи су обезбедили вечну присутност српског народа на Светој гори, где су поред Грка своје манастире имали и други православни народи Грузијци, Руси, Бугари, Румуни.

Тридесетогодишња владавина Стефана Немање позната је по великој градитељској делатности, када је настао пре свега велики број цркава на просторима Рашке чији је китор био сам Немања. Поред наведених цркава ваља поменути Немањине задужбине у новоослобођеним крајевима и то цркву Св. Пантелејмона у Нишу и Св. Михајла у Скопљу, обе цркве нису очуване.

Немањина црква Богородице Евергетиде (Добротворке) у манастиру Студеници, са Радослављевом припратом, црквом Св. Николе и црквом Св. Јоакима краља Милутина најзначајнији је црквено духовни комплекс не само из периода Немањића, већ укупне српске сакралне градитељске и верске традиције. У њој је вечно боравиште светог Симеона, синова му Вукана и Стефана Првовенчаног (касније пренетог у Сопоћане), краља Радослава и његове жене Ане и Стефана сина краља Уроша.

Студеница је тако рећи од свог почетка, од доношења моштију светог Симеона 13. 2. 1206. стекла велики углед који траје пуних осам векова, због великог поштовања култа светог Симеона Мироточивог. Студеницу из великог поштовања народ назива "мајком српских цркава", а Сава је назвао Лавром светог Симеона. Студеница је постала духовно и књижевно средиште захваљујући плодном раду монаха Саве, он је овде написао чувени Студенички типик.

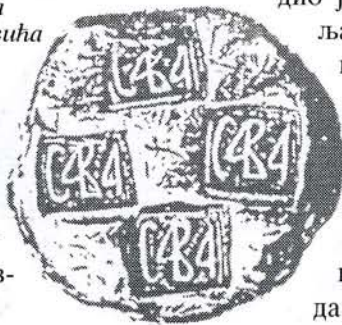
Поред подизања бројних и великих задужбина, високих архитектонских и уметничких вредности у Србији, Стефан Немања је помагао и даривао бројне хришћанске храмове у иностранству. Већ смо напоменули Немањину помоћ великом броју светогорских манастира и

Богородица Спуденичка
црпљеж Бранислава Живковића

изградњи Хиландара, али је обилате поклоне давао и храмовима Св. Богородице Евергетиде у Цариграду, Св. Димитрија у Солуну, Св. Петра и Павла у Риму, Св. Николе у Барију,

Св. Јована на реци Јордану, Св. Теодосија у Палестини, цркви Св. Гроба Господњег у Јерусалиму и другима.

Свакако у хијерархији задужбина Немањића црква Вазнесења Господњег манастира Жича заузима прво место, од почетка намењена за седиште прве самосталне српске архиепископије, како је то предвидео њен ктитор Стефан Првовенчани када је почео њену градњу 1207. године, а без сумње у договору са братом Савом. Жича је била дуго седиште архиепископије и храм крунисања српских владара од Стефана Првовенчаног до Стефана Дечанског, где је уведено правило да се за свако крунисање отварају врата за излазак новокрунисаног владара, а одмах зазидају како би чин крунисања остао вечно у цркви заветован. Укупно је отворено седморо врата и крунисано седам краљева и то Стефан Првовенчани, Радослав, Владислав, Урош I, Драгутин, Милутин и Стефан Дечански, по чему је добила назив "седмобратна" и краљевска црква. У Жичи је столовао први српски архиепископ Сава од 1220. године чиме је стекла велики углед у народу и у клеру. У Жичи се развија књижевни рад Саве и других монаха на писању и преписивању богослужбених књига, правила хришћанског живљења, што је требало цркви, владару и народу. По повратку из Свете горе Стефан се обраћа Сави: "Добро дошао од бога послани, да научиш и нас и цео народ свога отечества, да узакониш законом и обичајем хришћанских народа и да украсиш у свему како треба. Ја ћу у свему бити слуга послушан твојој заповести као своме господару" по Теодосију.

Манастир Милешева са црквом Св. Вазнесења задужбина краља Владислава, млађег сина Стефана Првовенчаног, саградио је 1234/35. године код Пријепоља на реци Милешевки, по благослову архиепископа Саве, свога стрица, о чему сведочи Теодосије: "Владислав краљ, узев благослов од светог архиепископа, поче зидати манастир у месту званом Милешева, а у име Вазнесења Господа нашега".

Краљ Владислав је успео да у Милешеву пренесе тело св. Саве, чиме је Милешева добила огроман значај, обзиром на ауторитет који је св. Сава стекао и за живота, а нарочито после његове канонизације. Милешева је постала ходочашће не само православаца већ свих хришћана па и других верника. У њој се крунисао босански краљ Твртко и прогласио се и краљем Србије 1377. године. Утицај Милешеве и распрострањеност култа св. Саве, Турци су видели као опасност за њихову власт па је познати зулумћар, исламизирани шиптар Синан паша, узео Савине мошти из Милешеве, пронео их кроз Србију и у Београду на Врачару спалио на ломачи 10. маја 1595. године. Турци су овим чином хтели уништити култ св. Саве, али десило се обратно, он се још више учврстио у свести и души српског народа, а Милешева постала још угледнија и поштованија светиња.

Сви Немањићи су верни задужбинској традицији, коју је створио оснивач династије Немања, они подижу бројне цркве и манастире широм Србије и у другим православним земљама.

Немањин унук, син Стефана Првовенчаног краљ Урош I, изградио је у другој половини XIII века, на изворишту Рашке у срцу Раса, манастир Сопоћане са црквом Св. Тројице, са претензијама катедралне цркве и другим маузолејем Немањића, где су сахрањени поред ктитора Уроша I, његова мајка Ана Дандоло, отац Стефан Првовенчани, пренет из Студенице и велики кнез Ђорђе, брат му од стрица. Урош је дао осликати Сопоћане, познатим монументалним фреско сликама, које представљају непоновљиву ликовну вредност и склад боја, сјаја и тоpline. Краљица Јелена, подигла је своју задужбину и маузолеј манастир Градац са Богородичном црквом, на Ибру близу Рашке.

Свакако краљ Милутин, праунук Стефана Немање био је највећи градитељ задужбина – цркава и манастира од свих Немањића. Подигао је нових или обновио старих четрдесет цр-

кава и манастира у својој дугој четрдесетогодишњој владавини. Као и велики предак Немања, краљ Милутин велику ктиторску делатност остваривао је у Јерусалиму, Цариграду, Солуну и Светој гори, где је порушио мању стару Савину и Немањину цркву и саградио нову знатно већу Ваведње Богородице, подигао друге објекте, пиргове и утврђења и давао сталну велику помоћ.

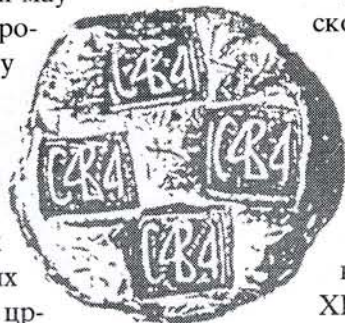
Краљ Милутин је изузетно велику пажњу посветио изградњи манастира Бањске са црквом Св. Стефана, бирајући извршне мајсторе клесаре и сликаре, предочавајући им за узор мајку Студеницу, створио је велико и изванредно успело архитектонско и ликовно дело, за своје гробно место, где је и сахрањен.

Краљ Милутин подигао је неколико епископских цркава Богородицу Љевишку у Призрену – призренској епископији за седиште, цркву Благовештења у манастиру Грачаници 1315. године за липљанску епископију, а цркву Богородице Тројеручице за седиште скопске епископије (порушена), а у већ наведеном манастиру Бањска било је седиште ибарске епископије. Да споменемо још неке задужбине краља Милутина, као манастир Св. Ђорђа код Скопља, цркву Св. Константина и Св. Јована Крститеља исто у Скопљу, цркву Св. Ђорђа у Старом Нагоричину код Куманова, Св. Николе у Кожљу на Вардару и Св. Никите код Скопља. Овим није исцрпљен број задужбина краља Милутина, да још наведемо најсевернију његову задужбину у Браничеву манастир Витовницу са црквом Успења Богородичиног, а вероватно и Тршку цркву (Рождества пресвете Богородице) код Жагубице.

Краљ Драгутин подигао је цркву Св. Ахилија, за седиште моравичке епископије у Ариљу.

За велике заслуге за развој српске православне цркве, за несебичну ктиторску делатност краљ Милутин је канонизован као Свети Краљ.

Немањин брат Мирослав, кнез Хума, подигао је крајем XII века цркву Св. Петра у Бје-

лом Пољу, где је и преместио из Стона седиште хумске епископије, где је и настало чувено Мирослављево јеванђеље, најстарија илуминирана књига српске језичке рецензије.

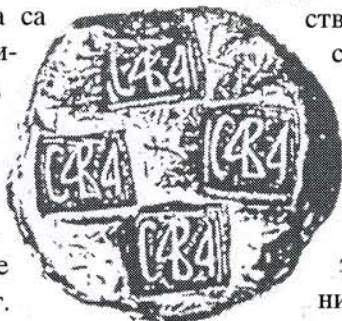
Краљ Стефан Дечански, подигао је манастир Високе Дечане 1327/1335. године са највећом средњовековном српском црквом Св. Спаса, један од најлепших српских манастира, у коме је сахрањен и канонизован.

Творац највеће српске државе, млади краљ Зете, краљ Србије и цар Стефан Душан, син и наследник краља Стефана Дечанског, довршио је Високе Дечане, саградио је 1347/52. године своју величанствену задужбину манастирску цркву Св. Архангела, код Призрена у комплексу тврђаве великог града на обали Бистрице, за своје гробно место где је и сахрањен. Цар Душан богато је награђивао светогорске манастире, нарочито у време када су били у његовој царевини. Цркву Светих арханђела Турци су порушили и од ње изидали Синан-пашину џамију у Призрену.

Бројне су задужбине Немањића дилем српских земаља. У кањону Мораче је чувени манастир Морача, задужбина Немањина унука Стефана – Вукановог сина из 1251/52. године, а Ђурђево Ступове код Берана сазидао је син Немањиног брата жупана Тихомира, кнез Првослав, пре 1219. године, када су постали седиште будимљанске епископије.

Цар Урош, последњи Немањић је довршио Матејчу и подигао Преображење на Метеорима у Грчкој.

Набројеним најрепрезентативнијим и најзначајнијим задужбинама Немањића, које су имале пресудан значај за учвршћивање и дубоко укоренење православља у српски народ, ваља споменути и манастир Давидовицу код Бродарева са црквом Богојављења, коју подиже Вуканов син жупан Дмитар, као монах Давид 1281/90. године и цркву Св. Николе у Бањи код Прибоја, која је била и седиште епископије Дабарске, чија се обнова изврши у време по налогу Стефана Дечанског.

Изградња бројних задужбина Немањића одвијала се по самосвојним градителским правилима, која су утемељили Немања и син му Сава – Растко. Градитељство Немањића по духу остало је византијско-православно, а по архитектонско-уметничким и ликовним карактеристикама представља извесну резултанту сусрета истока и запада у стварању српских естетских вредности и манира. Немањићка правила градње храмова нису крута, али су препознатљива и стварали су рашку градителску и уметничку школу монументалне архитектуре и фреско сликарство, упркос чињеници да су градитељи и уметници углавном били Грци са истока или Латини са запада. То значи да су рашку баштину идејом стварали наручиоци – ктитори – задужбинари, што неоспорно говори о њиховом добром познавању уметности истока и запада и умећем нове програмске интерпретације и давања задаћа мајсторима. Изградња рашког стила кроз подизање бројних цркава била је на линији стварања самосталне српске цркве, чему су Немања и Сава тежили. Да је програм изградње српских цркава Сава стварао на Светој гори, најбоље сведоче цркве изграђене по његовом повратку у Србију: Студеница, Жича, Милешева и друге, чију је градњу он благословио.

Делатност монаха Саве на Светој гори била је разнолика. Прво задужбинарска и добротворна, ратничко-одбрамбена у вођењу борби са разним гусарско-пљачкашким дружинама за очување од похара светогорских светиња, духовно православна, књижевно-стваралачко-законоправна и државотворна. Боравак на Светој гори од десетак година Сава је искористио да у бити упозна православље, његову филозофију, етичке назоре, његово васељенство и могућност посебности у свеобухватности заједништва.

По изградњи манастира Хиландара Сава је написао Карејски типик 1199. године, назван по истоименој испосници. Овај типик постао је образац српског монашко-испосничког и пустињског живота, а

њиме се први пут на Светој гори појављује једно књижевно дело на српском језику. Затим је Сава сачинио Хиландарски типик који је добрим делом превод типика манастира Богородице Евергетиде из Цариграда.

На Светој гори је вероватно почео писати и чувени Студенички типик по узору на хиландарски, који карактерише прокламисање велике самосталности манастира у односу на Охридску архиепископију, нарочито у погледу избора игумана, што је поред већ добијене самосталности српског Хиландара други значајан корак ка остваривању тежњи за самосталношћу – аутокефалношћу српске православне цркве. Сава је вероватно и аутор даровне Хиландарске повеље Симеона Немање, којом манастиру Хиландару даје велике поседе у Рашкој, Зети и Албанији.

Браћа Немањићи Стефан и Сава, неоспорно су имали списатељски дар, а и образовање, да би властитим примером утицали на укупан књижевни и културни рад код Срба. Житије св. Симеона Стефана Првовенчаног потврдило је његов изузетан књижевни таленат.

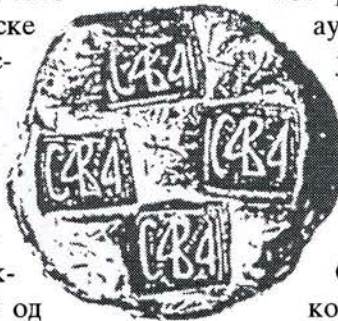
Мирослављево јеванђеље из 1185. године и Вуканово јеванђеље изузетни су документи српског књижевног стваралаштва под крај XII века. Српски Немањићки манастири Хиландар, Студеница, Жича, Милешева, извори су српског књижевног стваралаштва, где су настала бројна житија српских светаца и владара као оригинално стваралаштво учених и талентованих монаха Теодосија, Доментијана и других. Такође се развија интензиван преводилачки рад богослужбених књига – јеванђеља, апостоли, требници, литургијари, октоиси и друго.

Развијена мрежа црквених храмова са већинским српским монаштвом, створени аутентични центри српске духовности, књижевног и просветитељског рада крајем XII и почетком XIII века, добијена државна независност, били су општи унутрашњи услови за стицање самовласне – аутокефалне српске православне цркве. Свакако Хиландар је један од

снажних стубова који је допринио остваривању ове идеје.

Након стицања подршке и упоришта у Светој гори и Цариграду, Сава по доласку у Србију 1206. године наставља широку активност као игуман Студенице да у народу развије свест и потребу за самосталном црквом, да утемељи у цркви поред духовног рада и социјални рад на збрињавању сиротих, болесних и немоћних. По стицању државне независности Сава преко Свете горе одлази у Никеју, као нови центар византијског царства и седишта васељенског патријарха, после стварања Латинског царства 1204. године заузимањем Цариграда од стране крсташа у четвртој крсташкој рату. Сава се у Никеји 1219. године обратио цару Теодору Ласкарису и патријарху Манојлу Сарантенум Харитопулу, по Теодосију, следећом молбом: "Као свима, а и нама Бог жели спасење; отац мој и ја из земље народа нашег јерес зловерја одагнасмо и православна вера расте и множи се, једино нам недостаје што немамо свог архиепископа, да у нашој земљи освећује и учи Господу. Због тога још молим милосрђе ваше кротости, да нам у овоме испуните молбу, да светом оцу васељенском патријарху Царство ти нареди да једног од моје братије освети за архиепископа земљи нашој, ради освећења нашег и похвале нашег благочашћа".

Цар Теодор I Ласкарис прихватио је Савину молбу и дозволио патријарху да га рукоположи за првог српског архиепископа и на Цвети или на Ускрс 1219. године би рукоположен за првог епископа и архиепископа Србије, са правом да његовог наследника бирају српски епископи, а да не мора ићи у Цариград. Тако је Сава после три деценије упорног и самопреговорног рада остварио самосталност – аутокефалност српске цркве, што је био важан чин, као и онај о добијању краљевских достојанстава што пре две године постиже Стефан Првовенчани. По повратку у Србију, сада, архиепископ Сава, напушта Студеницу, седиште архиепископије установљава у Жичи.

У 1220. години епископ Сава у Србији установљује десет епископија и то: зетску са седиштем у манастиру Св. архангела Михајла на Превлаци, на улазу у Боку Которску; рашку са седиштем при Петровој цркви у Расу; хвостанску са седиштем код цркве Св. Богородице код Пећи, хумску код Св. Богородице у Стону; топличку у манастиру Св. Николе код Куршумлије, будимљанску у манастиру Св. Ђорђа – Ђурђеви Ступови код Берана; дабарску у манастиру Св. Николе код Прибоја; моравичку у манастиру Св. Ахилија у Ариљу; призренску у Богородици Љевишкој у Призрену и липљанску у Грачаници у Липљану.

Црквени и државни послови водили су св. Саву на честа и далека путовања, као монаха и архиепископа, поред сталних одлазака на Свету гору, Солун и Цариград, учинио је посету Nikeји 1219. године када је издејствовао аутокефалност, два дуга путовања по Африци и Азији 1229. и 1234. године, обилазећи православне епископије и патријаршије и увек Христов гроб, обављајући дипломатске, државничке, верске и медицинске послове. Последње путовање није завршио, смрт га је затекла на двору бугарског цара Асена II, 14. 1. 1236. године, за кога је успео добити признање бугарске патријаршије, која се била приклонила латинском царству и отпала од васељенске цркве. Пре одласка на последње путовање на сабору у Жичи архиепископ Сава је јеромонаха Арсенија рукоположио за свог заменика, који је и постао други српски архиепископ.

Родоначелници династије Немањића, Немања, Стефан и Сава добро су знали да кад једном створе државу какву су предвиђали, да се она мора, осим мачем, чувати и бранити правилима понашања – законима, а исто тако и односима у црквеној хијерархији. Зато се Сава на Светој гори интензивно упознаје са законима који су написани у византијским црквеним и царским институцијама. Систематски је скупљао законе и преводио их на српски језик и преписивао да би

дошао до велике збирке која је повезана под насловом Законоправила или Номоканон св. Саве (Крмчија). Сачуван је иловички препис, настао 1262. године у манастиру Св. арханђела Михајла у Илови, у Боки Которској, на Превлаци у седишту зетске епископије, има 400 листова. Овим прописима регулисана су бројна питања и односи у црквеном, државном и народном животу.

Законоправила св. Саве под крај XIII века, преко Бугарске стигла су у Русију где су дуго била у употреби. Законоправила св. Саве била су основ за богату законодавну делатност Немањића у Србији, нарочито за законодавни рад краља Милутина и цара Душана, који је донео чувени Душанов законик.

Због неописиво велике, интензивне и разноврсне делатности св. Саве, о њему су се за живота створене бројне легенде и приче о његовим чудесним моћима и прегнућима, па је уживао неизмерну љубав и поштовање народа. Св. Сава је постао инспирација уметницима, изазов научницима, узор свештеницима, радост ђацима, нада болесним и немоћним, једном речју озапење и светлост свима.

О св. Сави испеване су бројне песме, направљене још бројније слике, испричане легенде и бајке, анегдоте и догодовштине.

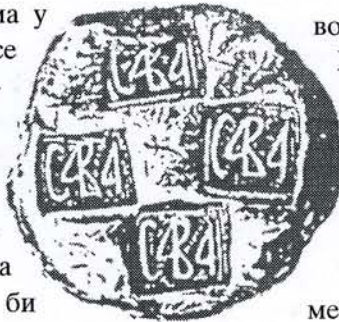
Култ св. Саве је вишезначан, пре свега као свеца, па затим као државника, народног борца и просветитеља.

О св. Сави су рекли:

"У њему су се срели Исток и Запад у пуној хармонији. Био је наклоњен дубоком размишљању као источњак и енергичан у акцији као западњак. Обе ове особине или талента је развијао да савршенства..." (владика Николај)

"У исто време св. Сава је извор воде живе примењеног јеванђеља Христовог... Извор нове снаге и непоновљивог надахнућа, инструкторија која траје и која се преноси с колена на колена и кроз будућност води у вечност." (патријарх Герман)

"Духовни родоначелник своје оцу, св. Сава је то остао и свим

светим српским краљевима и царевима, и патријарсима, и владикама, и испосницима, и мученицима, и учитељима, и просветитељима, и свима правим Србима од Немање до Косова и од Косова до данас" (Јустин Поповић).

"Св. Сава, велики печат наше историје, јесте, по чистоти и непорочности његове личности, и по лепоти и обилности мисије, и по државничкој продорности и остварењу, једна од највећих фигура XII века, богатог у мистицима, века св. Бонавентуре и Дантеа. Зато сам мислећи на Христа, мислио често овуда и на овог његовог српског изванредног светитеља. Он ме је пратио целим путем... Све што данас овде блиста на сунцу вечности, огледало се у његовим плавим Немањићким очима, очима тог нашег мудраца и писца, политичара и светитеља, без којег вероватно наша херојска нација или не би данас уопште постојала, или не бар са њеним данашњим овако изразитим одликама. Ни један народ није имао заслужнијег човека, а потпуније, отменије, чистије и поносније личности, мислиоца, и мистика, не налазимо нигде другде." (Јован Дучић)

Ово кратко подсећање на најзначајнија духовна, цивилизацијска и културна оства-

рења најистакнутијих и најзаслужнијих припадника прве српске династије Немањића у функцији је потпунијег схватања изложбе фото-репродукције и сачуваних црква и манастира чији су оснивачи Немањићи и кратко подсећање на укупну делатност и значај ове велике династије за српски народ.

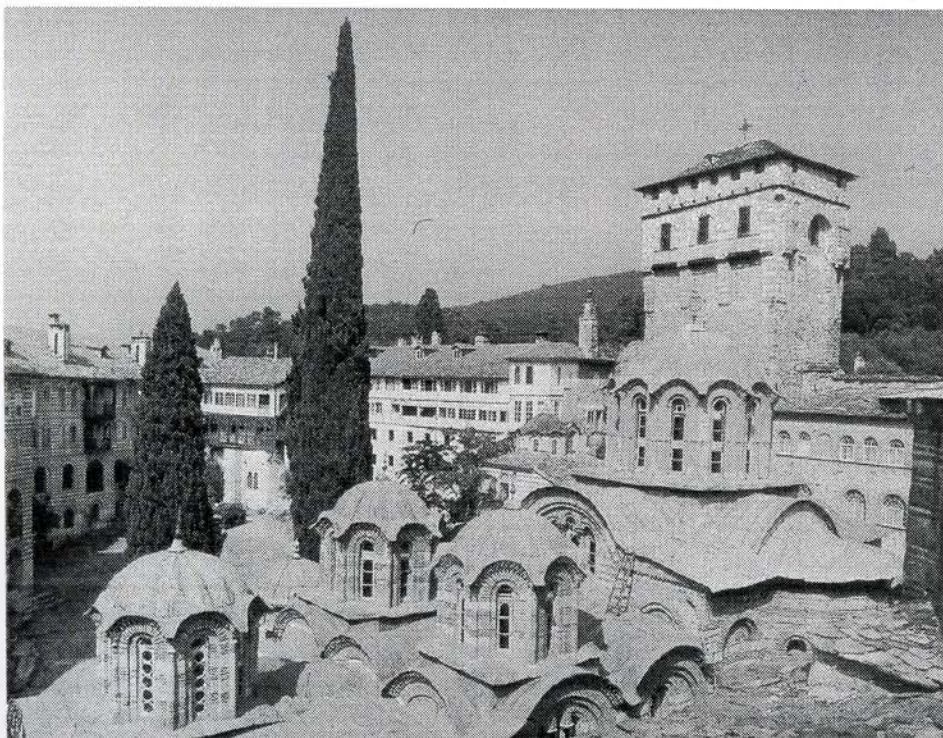
И у овим тешким временима за српски народ, подсећање на Немањиће и њихов државотворни и духовни рад има пуну актуелност, почев од судбине седишта зетске архиепископије установљене од св. Саве на Превлаци у Бокоторском заливу, па до још увек актуелне политичке и духовне доктрине да смо "истоку запад, а западу исток".¹

Изложба под насловом "Задужбине Немањића – вечност" на скроман начин приказује фото илустрацијама већи део сачуваних задужбина Немањића у Србији, Светој Гори и Црној Гори.

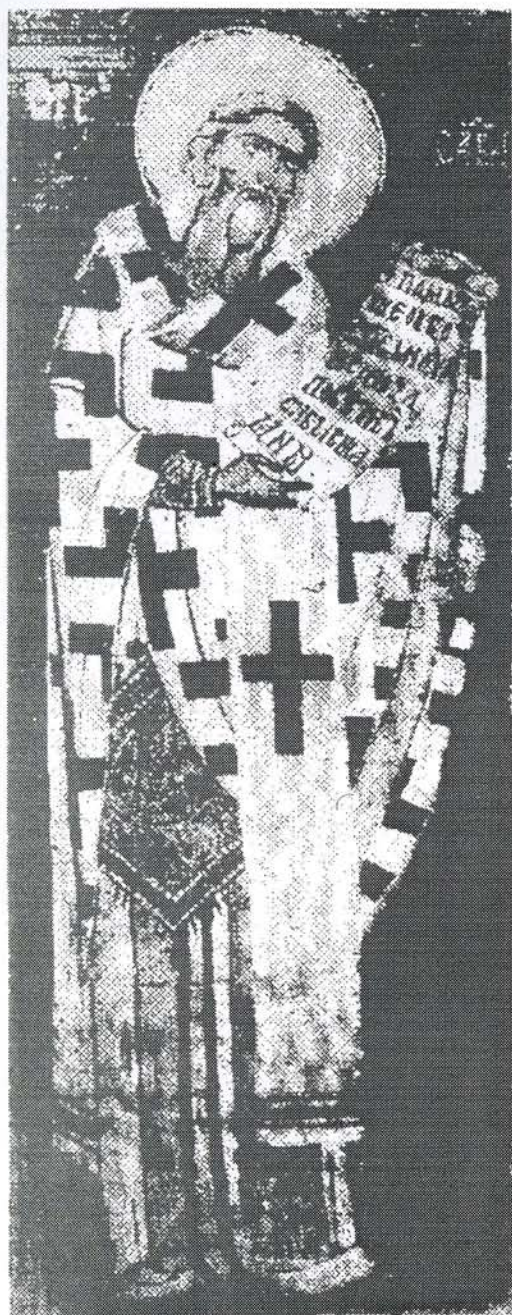
Осам векова трајања једног броја најзначајнијих црква Немањића у нашем историјском усуду, одиста је вечност, па зато и изложба носи такав наслов.

На Савин дан 1994. године

1. Како је у овој 1998. години више него актуелан тежак положај Србије и српског народа, па и наслеђа Немањића, објављујемо овај рад.

Хиландар,
осам векова
(1998–1998)

Св. Сава српски

ЗАДУЖБИНЕ НЕМАЊИЋА ВЕЧНОСТ

(Каталог изложбе)

Окупљање главнине српских земаља у јединствену државну и народну заједницу успело је великом жупану Стефану Немањи, оснивачу прве српске династије, под крај XII века.

Стварање државне заједнице српских земаља Немања је остварио ослобађањем источних српских покрајина од византијске власти и укључивањем Зете и других западних српских кнежевина. За будућност немањићке државе, поред економске и војничке моћи, од изузетне важности било је стварање јединствене и самосталне цркве.

Срби су примили хришћанство још у IX веку, од византијских проповедника. Раскол хришћанске цркве 1054. године на римокатоличку западну и православну источну цркву, имао је негативан одраз на српски народ и његову државу, јер су Рашка и источни делови били у православној док је у Зетском приморју, Захумљу и неретвљанским областима била присутна и католичка црква.

Деоба и сукоби у цркви делили су и сукобљавали српски народ. Зато је Немања поставио као главне и дугорочне циљеве постизање пуне државне и црквене самосталности, јер је схватио реалност живљења српског народа, који је због простора на коме се налази "западу исток, а истоку запад". Ове Немањине идеје успели су остварити његови синови и на државном и на црквеном плану.

Немањин средњи син велики жупан Стефан, Србију је увео у ред европских краљевина, добијањем краљевске круне од римског папе 1217. год. а најмлађи син Растко, потоњи монах и светац Сава, 1219. године успео је од никејског цара и патријарха васељенске православне цркве из Никеје добити самосталност-аутокефалност српске православне цркве са потпуно самосталном архиепископијом и Сава је хиротонисан у Никеји за првог српског православног архиепископа. Да би створио самосталну српску цркву Немања је почео обнављати старе и подизати нове манастире и цркве, као велики задужбинар и ктитор, чиме је створио задужбинску традицију у династији, код племства и народа. Сам је изградио велике манастире Св. Николе и Богородичин у Топлици, Ђурђеви ступове у Расу и прелепу мајку српских цркава Студеницу, као свој маузолеј. Стотине цркава и манастира, које подигоше Немањићи по Србији, Светој гори, Цариграду, Јерусалиму, створени су јаки монашки центри као расадници и чувари православља и свеукупне духовности српског народа. Самосталну организацију српске цркве могао је извести св. Сава, пошто је на Светој гори упознао све вредности православља, његове законе и правила и све то донео и прилагодио потребама и народним традицијама, подигао је Србију у најпросвећеније државе Европе.

Св. Сава је стекао велики углед и поштовање у народу и целом православљу. По његовој смрти канонизован је као светац што је народ прихватио као наду и спасење од свих зала и недаћа које су га сналазиле, па је место његовог вечног боравка манастир Милешева постао свакодневно збориште српства, што Турци схватише као подстицај за буне и опасност за њихову власт. Зато шиптарски потурчењак Синан паша узе свете мошти и прође са њима Србију, донесе их у Београд и спали на Врачару 10. 05. 1595. године чиме је св. Сава постао вечита и нераздвојна снага народа.

Ценећи значај немањићког наслеђа и значај св. Саве као верског, духовног и просветитељског предводника, Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево у његову част приређује изложбу **ЗАДУЖБИНЕ НЕМАЊИЋА – ВЕЧНОСТ**.

На Савин дан 1994. године.

Новак Јоцовић

ЗАДУЖБИНЕ НЕМАЊИЋА

1. Црква Св. Петра у Бијелом Пољу, крај XII века задужбина хумског кнеза Мирослава.
2. Богородичина црква у Топлици, око 1168. год. обновио Стефан Немања.
3. Црква Св. Николе у Кончулу, подигнута крајем XII века.
4. Црква Св. Николе у Куршумлији, подигнута око 1168. год. задужбина Стефана Немање.
5. Ђурђеви Ступови код Новог Пазара, 1171. год. задужбина Стефана Немање.
6. Студеница, Богородичина црква, подигао Стефан Немања 1183-1196.
7. Испосница Св. Саве код Студенице, почетак XIII в.
8. Манастир Жича, 1208. год. задужбина Стефана Првовенчаног.
9. Ђурђеви Ступови код Берана, око 1220. год. подигао жупан Првослав.
10. Манастир Милешева, око 1220. год. подигао краљ Владислав.
11. Манастир Морача, око 1252. год. подигао кнез Стефан.
12. Манастир Сопоћани, подигнут око 1225. год. као задужбина краља Уроша I.
13. Манастир Градац, око 1270. год. задужбина краљице Јелене.
14. Тршка црква, XIII век.
15. Манастир Ариље, 1296. год. задужбина краља Драгутина.
16. Пећка Патријаршија, XIII и XIV век, подigli српски архиепископи Арсеније, Никодим и Данило II.
17. Манастир Бањска, подигнут почетком XIV века као задужбина краља Милутина.
18. Манастир Дечани, подигнут између 1327. и 1335. год. ктитори краљ Стефан и цар Душан.
19. Свети арханђели код Призрена 1343-1357, задужбина Цара Душана.
20. Манастир Хиландар, главну цркву подигао краљ Милутин крајем XIII века.
21. Богородица Љевишка, 1307, год. подигао краљ Милутин.
22. Краљева црква у Студеници, 1314. год. подигао краљ Милутин.
23. Грачаница, подигнута 1315. год. као задужбина краља Милутина.
24. Старо Нагоричино, 1313. год. подигао краљ Милутин.
25. Манастир Витовница, према предању задужбина краља Милутина.
26. Манастир Бања код Прибоја, 1329. год. задужбина краља Стефана Дечанског.
27. Манастир Матеич, 1360. год. задужбина цара Душана и Уроша.

28. ЦРКВЕ НЕМАЊИНОГ КРШТАВАЊА

- Црква Св. Ђорђа у Подгорици
- Црква Св. Петра и Павла код Новог Пазара
- 29. Студеничко сликарство
- 30. Сликаство Пећке Патријаршије
- 31. Фреско композиција: Лоза Немањића
- 32. Шематски приказ лозе Немањића
- 33. Србија у доба Немањића - 4 карте

ПОРТРЕТИ НЕМАЊИЋА

- 34. Св. Сава
- 35. Св. Симеон Велики Жупан Немања
- 36. Стефан Првовенчани
- 37. Краљ Радослав
- 38. Краљ Владислав
- 39. Краљ Урош I
- 40. Краљ Стефан Дукљански
- 41. Краљ Милутин
- 42. Краљ Драгутин
- 43. Краљ Стефан Дечански
- 44. Цар Душан
- 45. Цар Урош

**ЗАДУЖБИНЕ НЕМАЊИЋА
ВЕЧНОСТ**

приређивач:

**РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ
СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО**

уредник и аутор: Новак Јоцовић

**ИЗЛОЖБА РЕПРОДУКЦИЈА
У ДОМУ КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО
ЗА СВЕТОСАВСКЕ ДАНЕ 1994.**

Поставка: Владислав Касалица